

200 éve született Reguly Antal

Emlékezés a kétszáz éve született Reguly Antalra

*Reguly Antal mellszobra,
Domonkos Béla alkotása*
(Magyar Földrajzi Múzeum, Érd)

Reguly Antal 1819. július 11-én Zircen született, éppen abban az esztendőben, amikor Kőrösi Csoma Sándor elindult Belső-Ázsiába a magyarok őshazáját felkutatni. És negyedszázad múlva ővele robogott az Urálon túli végeláthatatlan hómezőkön az iramszarvasok vontá bérelt szán, hogy végigjárja a szibériai finnugorok lakóhelyét, felgyűjtse nyelvüket és folklórujukat, kutassa ősi kultúrujukat.

Jogi tanulmányainak bevégezése után nyugat-európai tanulmányúttján a stockholmi királyi könyvtárban megismerkedett a svédországi száműzetésben élő Adolf Ivar Arvidsson (1791–1858) finn költővel, aki ráébresztette hivatására. 1839 őszén lépett finn földre, két tartalmas évet töltött ott, kitűnően megtanult finnül, amiben Matthias Alexander Castrén (1813–1853) finn nyelvész is segítette. Foglakozott a *Kalevala* fordításával, bejárta Karéliát és a Lappföldet. Nyelvi és etnográfiai kutatásai alapján a helsingsforsi finn tudományos társaság tagjai közé választotta. A finn főváros előkelő társaságainak rajongott vendége azonban elhatározta, hogy felkeresi a szibériai

finnugorokat. 1841. június 11-én megérkezett Szentpétervárra, ahol azonnal befogadták a magas rangú társadalmi és tudományos körökbe. Folyamatosan képezte magát, legjelentősebb mestere Karl Maximovics Baer (1792–1876) akadémikus, neves antropológus, a szentpétervári néprajzi múzeum alapítója volt. Tőle tanulta meg az egyes antropológiai típusok meghatározásához szükséges koponyamérés módszerét, és az élő személyek arckoponyájáról való gipszmintavétel technikáját. Ezenkívül számos tudományterületen képezte magát, tanulmányozta a különböző finnugor nyelveket, egyben megtanult oroszul. Időközben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai sorába választotta és támogatta kutatóútját.

Kétévi felkészülés után 1843 őszén elsőként jutott el az Urálon túli vogulok földjére, a telet Vszevolodszkojében töltötte. Hatalmas nyelvi és folklórantanyagot gyűjtött, dallamlejegyzéseket készített, antropológiai méréseket végzett. Tanulmányozta a Konda-folyó melléki vogulokat, bejárta az Urál északi részét. 1844 októberében érkezett az északi sarkkör közelében fekvő Obdorszkba (ma Szalehard) a másik nagy népcsoport, az osztjákok központjába. Az egész telet néprajzi gyűjtéssel töltötte, nyolcvan ív terjedelmű népköltési anyaggal tért vissza Kazanyba, kimerülve a megfeszített munkától. A Magyar Tudományos Akadémia megbízására még betegen kutatta a Volga környéki mordvinok, csuvasok és cseremiszek nyelvét és néphagyományát.¹

¹ Részletesebben l. *Selmeczi Kovács Attila: Százhetvenöt éve született Reguly Antal.* Honismeret 1994. 4. sz. 13–16.

1846. augusztusban érkezett vissza Szentpétervárra, ekkor felkérték uráli térképének elkészítésére. Utazásai során óriási kiterjedésű területet járt be, több ezer kilométernyi utat tett meg alig három esztendő alatt (1843–1846 között). Reguly térképészeti tevékenységének megbecsüléséről és emlékének őrzésétől tanúskodik, hogy 1990. július 30-ától a Sarki-Ural egy korábban névtelen csúcsa az ő nevét viseli.² Újabban pedig geográfusok egész sora foglalkozik térképészeti munkásságával.

1849 májusában végleg hazatért, a pesti Egyetemi Könyvtár könyvtárosa lett. Utazásának pártfogói és az Akadémia vezetői azt várták tőle, hogy szibériai útjának nyelvészeti anyagát feldolgozza és szóljon a néprokonságról. Az 1850-ben tartott akadémiai székfoglalójában azonban a néprokonság kérdésével kapcsolatban csupán a további alapos kutatómunka szükségességét emlegette, a néprokonságról nem nyilatkozott. Az évek múlásával azonban semmi látványos eredménnyel nem hozakodott elő, 1858. augusztus 23-án súlyos agyvérzés kioltotta az életét. Tudós kortársai és a nyelvtudomány képviselői életének utolsó évtizedét tétlenséggel, betegségével, mintegy haldoklásával illették, szemben szibériai útjának aktivitásával.

Amiről tudós kortársai egyáltalán nem vettek tudomást, hogy hazatérése után azonnal az újabb tudományos ismeretek megszerzésére törekedett, ami mellé az ekkor még rendkívül bonyolult fényképezést is elsajátította. Az alapos felkészülés után 1857. szeptember elejétől másfél hónapos gyűjtőutat tett meg Észak-Magyarországon a Karancs-vidéki és a Mátra környéki palócoknál. Tekintélyes méretű anyaggal tért vissza a hathetes gyűjtőútról: a Fülel környéki 12 helységről 40, a Heves megyei 6 helységről 46 részletes antropológiai mérést és leírást, a vizsgált személyekről 96 fényképfelvételt készített. Fél száznál több települést bejárt, melyek mindegyikében alapos néprajzi feljegyzéseket vagy megfigyeléseket rögzített több mint 300 oldalnyi terjedelemben.

A palócoktól való visszatérése után következett be az a váratlan fordulat, amire szakmai környezete egyáltalán nem számított, és amiről mind a mai napig egyetlen szaktudomány sem kíván tudomást venni, noha kezdetől azt várták Regulytól, hogy nyilatkozzon a néprokonság kérdésében. Amint erről Toldy Ferenc (1805–1875) tanúbizonyságot tett: *„s jól emlékezem ez úton módosult s határozottan kifejezett azon meggyőződésére, mely szerint a magyar népségnek minden ágai teljesen a kaukazi fajtához számítandók.”*³

Joggal feltételezhetjük, hogy a szibériai anyagának feldolgozását folyamatosan szorgalmazó hivatali elöljárója szemében a palócoknál tett kutatása kevésbé fontos szünidei utazásnak minősült, és ezért is merült azonnal feledésbe az egyáltalán nem csekély palócföldi gyűjtési anyaga.⁴ Ez egyben arra is magyarázatul szolgál, hogy ezen útját követően miért került sorra olyan sürgősen, már november elejétől Hunfalvy Pállal, akit Toldy bízott meg, vogul gyűjtésének feldolgozása, illetve nyomdai előkészítése. Mindenesetre tény, hogy Reguly nem tért ki tovább a közös munka elől, hanem a következő év májusáig megszakítás nélkül dolgozott az anyag rendezésén. Halála előtt alig három héttel, 1858. augusztus 6-án a következőket írta egyik levelében: *„Egészségem hála Isten most jó, és uráli utam kidolgozása annyira haladott, hogy nem kétlem tavaszra nyomtatását megkezdeni, négy kötet lesz.”*⁵

2 Kubassek János: Reguly útján a Sarki-Uralban. Föld és Ég XXV. (1990) 12. sz. 372–377.

3 Toldy Ferenc: Reguly utolsó évei (1849–1858). Magyar államférfiak és írók. II. Összegyűjtött munkái. II. Pesten, 1868. 391.

4 Az MTA Kézirattárában őrzött palóc jegyzeteire elsőként Balassa Iván (1917–2002) hívta fel a szaktudomány figyelmét (Balassa Iván: A Néprajzi Múzeum kapcsolata az orosz néprajztudománnyal. Ethnographia LXVIII. [1952] 177.)

5 Reguly Antal Zsoldos Ignáchoz. MTA Kézirattára. Történelm. 2-r. 258. II/XXI.

Idestova fél évszázada, hogy Reguly Antal palóc jegyzeteinek közreadásával és hazai kutatásainak ismertetésével⁶ igyekszem felhívni a szakmai közvélemény figyelmét élete utolsó évtizedének éppen olyan jelentős szaktudományos munkásságára, mint ami szibériai kutatóútját jellemezte. Ugyanis a kortársi feljegyzésekből és megemlékezésekből az a következtetés szűrhető le, hogy Reguly hatalmas finnugor gyűjtési anyagát a hazai népcsoportokkal való összehasonlító néprajzi vizsgálat révén kívánta feldolgozni, és ennek alapján eldönteni a néprokonság kérdését. Erről a szibériai kutatóútját fél évszázaddal később végigkövető Pápai Károly (1861–1893) antropológus a következőképpen szólt: „*Pedig Reguly nem kevésbé tartotta fontosaknak néprajzi vizsgálatait ugy általános, mint a rokonsági szempontból. Néprajzi eredményeit külön két munkában volt szándéka megírni, az egyik az »összes finn néptörzsekről« szoltott volna, a másik az uralontúli ugorokról, azok költészetéről, mindenütt tekintettel a magyarságra.*”⁷ És ha ehhez hozzávesszük a levelében említett négy kötetet, akkor meglehetősen alaptalannak tűnik az a közhellyé kövesült vélemény, hogy nem volt képes szibériai gyűjtésének önálló feldolgozására, és csak a halála előtti évben kezdett hozzá Hunfalvyval a munkához, ami azonban aligha tette volna lehetővé több kötet megjelentetését. Tehát a nyelvtudományon kívül a néprajznak is jut még bőségesen feladat Reguly szibériai hagyatékának feltárásában.

Annak ellenére, hogy palóc kutatásának anyaga kiadásra került, annak antropológiai és néprajzi értékelése még várat magára. Ugyan az alapvető szerepét betölti, mert mind több ide vonatkozó publikáció említi meg a palóc kutatásának tényét, azonban a másfél évszázados megrögzült közhely még mindmáig érezteti hatását. Ennek a szemléletnek megváltoztatására az utóbbi években újabb esély nyílt, amikor Szij Enikő Reguly életpályájának vizsgálata, valamint az MTA Kézirattárában őrzött levelezése életrajzi és kortörténeti adatainak feltárása révén alapvető cáfolatát nyújtja az általa találóan nevezett „*haldoklás-elmélet*”-nek, rávilágítva arra a sokrétű társadalmi tevékenységre és kapcsolatrendszerre, amely Reguly hazatérése utáni éveit valóságosan jellemezte.⁸

Végezetül hazai kutatásainak honismereti jelentőségéről kell megemlékeznünk. Nemcsak azért, mert két évtizeddel megelőzte a legjelentősebb palóc kutatónak tartott Pintér Sándor munkásságát, nemcsak azért, mert korát magasan meghaladó komplex szemléletet és módszert érvényesített palócföldi kutatóútja során, hanem azért is, mert a hazai tudományos kutatás területén elsőként végzett antropológiai méréseket és elsőként készített fényképfelvételeket.⁹ Reguly Antal figyelmét semmi sem kerülte el, ami a kutató terület népéletére jellemző volt, vizsgálatának középpontjában következetesen az etnikus jellemzők feltárása állt. Palóc jegyzeteiben a népélet legkülönbözőbb területeiről készített szemléletes leírásokat, éles szemű jellemzéseket, melyek egy-egy település vagy tájegység hagyományos kultúráját a maga teljességében, élő hagyományvilágában mutat-

6 *Selmeczi Kovács Attila*: Reguly Antal palóc jegyzetei 1857. Dolgozatok a Palóckutatás körében. Eger, 1975. 159 p.; *Selmeczi Kovács Attila*: Reguly Antal hazai néprajzi kutatásai. Ethnographia LXXXV. (1974) 611–618.; *Reguly Antal*: Magyarországi jegyzetek. Szerkesztette és közreadja: *Selmeczi Kovács Attila*. Series Historica Ethnographiae 8. Néprajzi Múzeum, Budapest, 1994. 198 p.

7 *Pápai Károly*: A vogulok és osztjákoknál. Ethnographia I. (1890) 118.

8 *Szij Enikő*: Reguly Antal életpályája. Nyelvtudományi Közlemények 106. (2009) 283–289.; *Szij Enikő* (szerk.): Reguly és a tudomány „zománca”. Életrajzi és kortörténeti adalékok 1. Bibliotheca Regulyana 6. Budapest, 2013. 507 p.

9 Vö. *Selmeczi Kovács Attila*: A palócok kutatása a kezdetektől napjainkig, különös tekintettel Reguly Antal tevékenységére. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXVI. (2002) 277–286. Balassagyarmat–Salgótarján.

ja be. Palóc jegyzeteinek honismereti szerepére elsőként Csáky Károly figyelt fel, és tárta a nagyközönség elé a *Szülőföldi vallomások* című kötetében.¹⁰ Reguly Antal palócföldi néprajzi jegyzeteinek honismereti szempontból is értékelt újbóli kiadása születésének bicentenáriuma alkalmából méltó tisztelgés lenne a hazai néprajzkutatás nagy tudósának emléke előtt.

Selmeczi Kovács Attila

Reguly Antal, az uráli vidékek magyar térképezője

Reguly Antal (1819–1858) nevének említésekor a legtöbb embernek a magyar nyelvirokság kutatása, a finnugor népek körében végzett páratlanul gazdag nyelvészeti és néprajzi gyűjtőmunka jut először az eszébe. Kevésbé közismert, hogy Reguly a földrajz és a térképészet területén is kimagasló eredményeket ért el: a saját terepi vázlataira támaszkodva 1846-ban elsőként készítette el az Urál hegység északi vidékeinek részletes térképét. Az idei évben, július 11-én ünnepeltük a sokoldalú magyar tudós születésének kétszázadik évfordulóját. Jelen tanulmányomban röviden ismertetem Reguly oroszországi térképezését, illetve bemutatom a nevezetes uráli térképét, melynek megalkotásával a zirci születésű fiatalember a nemzetközileg jegyzett kartográfusok közé emelkedett.

REGULY A TEREPEN

A magyarok eredete iránt érdeklődő Reguly 1841 júniusában azzal a szándékkal érkezett meg Szentpétervárra, a korabeli Oroszország tudományos életének központjába, hogy minél többet megtudjon az Urálban élő finnugor népekről. A szentpétervári akadémikusok szívélyesen fogadták az ifjú magyar utazót, és miután meggyőződtek tehetségéről, szorgalmáról és elhivatottságáról, arra biztatták, hogy személyesen keresse fel az Urál északi területeit, amelyek az európai ember számára addig jórészt ismeretlenek voltak. A körvonalazódó uráli expedíciót az oroszországi tudományos körök támogatták volna, azonban Reguly nem fogadta el az irányukból érkező pénzügyi segítséget. Mindenképpen magyar megbízásból kívánta véghezvinni terveit, hogy ezzel is hazájának hasznára váljon. Céljai és reményei mellett ugyanakkor kétségek és állandósuló anyagi nehézségek gyötörték. Végül több mint kétéves szentpétervári tartózkodást követően, a Magyar Tudományos Akadémia támogatásának ígéretével – amely összeghez csak jóval később, részletekben jutott hozzá –, valamint pártfogóinak személyes kölcsöneivel elindult az Urál felé.

Reguly szűkebb értelemben vett uráli és nyugat-szibériai utazása – amelynek kiindulási és végpontja egyaránt Perm város volt – 1843. november 7-én vette kezdetét és 1845. március 12-ig tartott. Az utazás során Reguly számos helyen megfordult az Urálban és az azzal szomszédos területeken. A zord időjárással és a szűkös anyagi körülményekkel dacolva alig másfél év alatt – saját számításai szerint – mintegy 10 ezer kilométernyi utat tett

---

10 Csáky Károly: Reguly Antal palóc gyűjtéséről. Szülőföldi vallomások. Madách, Bratislava, 1989. 75–83.

meg, és különböző helyeken hatszor kelt át a hegyláncon. Eljutott az Ob folyó torkolatának környékére, valamint a Jugor-félszigeten haladva a Kara-tenger partját is elérte. A Reguly állomáshelyéül szolgáló jelentősebb települések között említhető meg a sótermeléséről ismertté vált Szolikamszk, a vásáraitól nevezetes Irbit, az akkoriban Szibéria fővárosaként is emlegetett Tobolszk, valamint az Ob alsó szakaszán abban az időben fontos kereskedelmi központnak számító Berjozovo, Muzsi és Obdorszk (a mai Szalehard). A Reguly által bejárt és térképre vitt területek nagysága meghaladja az 1,1 millió km²-t, ami a mai Magyarország területének közel tizenkétszerese!

Az uráli vidékeket járva Reguly nem csupán utazott, hanem emberfeletti munkával igyekezett minden információt dokumentálni, amelyet a felkeresett területekről és az ott lakó népekről (hantik, manysik, komik, nyenyecsek stb.) megtudott. Terepi munkája keretében legfőképpen nyelvészeti kérdésekkel, szótárak összeállításával, néprajzi és népköltészeti anyagok gyűjtésével foglalkozott. Bár kutatásai középpontjában nem a földrajzi szempontú vizsgálódás állt, ezen a téren is tekintélyes mennyiségű és kiváló minőségű anyagot gyűjtött össze. Ezek közül is kiemelkedő jelentőségűek a terepen megrajzolt térképészeti vázlatok. Felvetődik a kérdés, vajon mi készítette Regulyt arra, hogy térképező tevékenységet végezen? A vázlatok elkészítését két okból is szükségesnek tartotta. Egyrészt a terepen mozogva hamar szembesült az uráli területekről addig megjelent térképek hiányosságaival, pontatlanságaival, és ezeket javítani kívánta. Másrészt – és ami a legfontosabb – az általa feljegyzett néprajzi és nyelvészeti jellegű információkat igyekezett a földrajzi térben is elhelyezni, márpedig ennek leglátványosabb formája a térkép.

A térképezést Reguly mérőeszközök nélkül, a terepi objektumok egymáshoz képest történő felvételezésével hajtotta végre. Mindig csak az előtte álló kisebb területrészek – többnyire egy-egy folyószakasz vagy hegycsoport – áttekintésére, és az ott megtalálható terepelemek szomszédsági viszonyainak leírására törekedett. Az objektumok pontos földrajzi helyzetének meghatározása nem szerepelt a céljai között, az etnográfia szempontjából elegendőnek tartotta a közelítő pontosságot. Reguly a földrajzi adatokat részben a saját megfigyelései alapján, részben pedig a helyi lakosok közléseire támaszkodva jegyezte fel. Az adatgyűjtés eredményességéhez nagyban hozzájárultak Reguly egyéni képességei, jellembeli tulajdonságai, valamint az a tény, hogy ő nem gyarmatosító szándékkal érkezett az ismeretlen vidékekre. Szorgalma és kivételes nyelvérzéke révén mindenütt könnyedén meg tudta magát értetni a helyiekkel. Kitűnő kapcsolatteremtő képességének köszönhetően gyorsan elnyerte az őslakosok bizalmát, akik készséggel osztottak meg vele minden információt, és amiben csak lehetett, a segítségére voltak.

Regulynak szokása volt, hogy a felvételező munkálatokhoz mindig alapos felkészülést követően fogott hozzá. A nagyobb településeken időzve részletesen tanulmányozta a rendelkezésére álló földrajzi és kartográfiai anyagokat, továbbá igyekezett olyan embereknél tudakozódni, akik korábban – ha csak érintőlegesen is – már megfordultak az általa bejárni kívánt vidékeken. Az előzetesen megszerzett ismeretek birtokában – amellett, hogy ezáltal lényegesen könnyebben tájékozódott a terepen – az őslakos adatközlőknek már előre megfogalmazott, konkrét kérdéseket tudott feltenni az egyes terepelemek elhelyezkedésével kapcsolatban, mindez pedig jelentősen megnövelte munkájának hatékonyságát.

Az uráli és nyugat-szibériai utazásból, illetve az azt követő Volga-vidéki gyűjtőútjáról Reguly 1846. augusztus 25-én érkezett vissza Szentpétervárra. Közel egy hónapos tartózkodás után már készen állt tovább folytatni az útját Magyarország felé, amikor a helyi tudományos körök részéről Karl Baer (1792–1876) és Friedrich Georg Struve (1793–1864) akadémikusok – az egy évvel korábban megalapított Orosz Földrajzi Társaság képvise-

letében – felkérték, hogy maradjon még a városban, és az utazása során gyűjtött földrajzi anyagokat dolgozza fel náluk. A tudósok azzal érveltek, hogy Reguly más országban híján volna a szükséges segítségnek, másrészt az uráli vidékek ismerete sehol nem találhat nagyobb érdeklődésre, mint a helyi tudományos élet fellegvárában, Szentpéterváron. Reguly belátta, ha rögvést elhagyja Oroszországot, akkor a nyelvészeti feladatai miatt még hosszú ideig nem lesz alkalma arra, hogy a geográfiai munkáival foglalkozzon, ezért elfogadta a felkérést. Hazatérését későbbre halasztotta, és hozzáfogott a feldolgozási munkálatokhoz. Ennek eredményeként készült el az Urál északi vidékeit bemutató kéziratos térképe.

REGULY URÁLI TÉRKÉPE

Reguly térképészeti munkásságának leglátványosabb eredménye kétségtelenül maga a kéziratos térkép, amely több szempontból is egyedülálló alkotás. A térképet Reguly döntően a saját terepi vázlatai alapján készítette el, emellett – mivel a felvételezés mérészközök nélkül történt – a térkép matematikai alapjának megteremtéséhez régebbi kiadású kartográfiai műveket, illetve csillagászati módszerekkel korábban meghatározott pontokat is felhasználta.

A körülbelül 1 : 1 250 000 méretarányú, német nyelvű, esztétikailag is igényesen kidolgozott térkép címe: *Ethnographisch-geographische Karte des Nördlichen Ural Gebietes entworfen auf einer Reise in den Jahren 1844 und 1845 von Anton v. Reguly. St Petersburg 1846.* A térkép szembetűnően nagy területet ábrázol, kivágata az északi szélesség 58°-ától nagyjából a 70°-ig, a felső ívén a keleti hosszúság 54°-ától 76°-ig, az alsó ívén a keleti hosszúság 58°-ától 73°-ig terjed (a hosszúsági fokértékek itt a greenwichi kezdőmeridián szerint értendők, a térkép kezdőmeridiánja a ferrói). A hegyvonulatok közül megjelenik rajta a mai értelemben vett Középső-Urál, az Északi-Urál, a Sarkközeli- és a Sarki-Urál, illetve az utóbbi folytatásának tekintett dombvidék, a Paj-Hoj. A térkép északi határa egészen a tengerparti területekig nyúlik. Nyugaton a Pecsora, délen a Csuszovaja, a Tura és a Tavda folyók vidékei, keleten pedig a számtalan mellékágra szakadó Ob folyó jelenti a határt.

A kéziratos alkotás a hegyvidékeket igen szemléletes módon, ún. szintörléses domborzatábrázolással mutatja be. Tartalmi elemeit tekintve a térkép meglehetősen gazdag. Reguly nagy mennyiségben vett fel vízfolyásokat, állóvizeket, és arra is törekedett, hogy a térképre valamennyi lakott település felkerüljön. Szerkesztői alaposágát bizonyítja az is, hogy sok helyütt az időszakos lakóhelyként szolgáló vadászkunyhókat és a rénszarvaspásztorok sátrait is feltüntette. A térképi tartalom részét képezi még a fontosabb utak ábrázolása, továbbá a helyi etnikumok lakóterületét jelölő határvonalak. Ugyan-

Reguly uráli térképének határai
(Szerkesztette: Gulyás Zoltán)

csak vonalak szemléltetik a földművelés, az állattenyésztés és bizonyos növényfajok területi kiterjedésének határait. Reguly egy igen élénk, vörös színű vonallal a saját útvonalát is berajzolta, az ahhoz kapcsolódó dátumokkal együtt. A térképlap jobb szélén betétként egy melléktérkép is helyet kapott, amely kétszeres nagyításban mutatja be az Urál hegység legmagasabb csúcsainak vidékét.

REGULY TÉRKÉPI MUNKÁINAK JELENTŐSÉGE

Napjainkban Reguly térképének négyféle, különböző színvonalú változatával találkozhatunk, amelyek mindegyike meglehetősen ritkának vagy egyedinek számít. Az eredeti kéziratos térképet ma is készítésének helyén, Szentpéterváron őrzik. A Reguly-térkép kőnyomatos változata még ugyanabban az évben napvilágot látott, az eredetitől eltérő domborzatábrázolással. A kéziratos térkép litografálását – amely ugyancsak Szentpéterváron történt – az indokolta, hogy az Orosz Földrajzi Társaság az Északi-Urál alapos megismerése céljából tudományos expedíciót szervezett, amelynek tagjai Reguly terepen gyűjtött anyagait is hasznosítani kívánták a munkájuk során. A sokszorosított térképből az expedíció valamennyi tagja kapott egy-egy példányt. A kőnyomatos térkép egy fennmaradt példánya Reguly nyolc terepi vázlatával együtt ma az MTA Könyvtárának Kézirattárában lelhető fel. A Budapesten őrzött példány nyomán a XX. században a térképnek további két – kisebbített méretű – változata is megjelent: az egyik 1906-ban a Magyar Földrajzi Társaság kiadásában, a másik 1983-ban az ELTE Térképtudományi Tanszékének gondozásában.

Az uráli terepmunkát végző Reguly számos új földrajzi ismerettel szolgált az addig nagyrészt feltáratlan vidékekről. A XIX. századi orosz kartográfia jeles alkotásai között több olyan térkép is található, amelyek készítői közvetlenül hasznosították Reguly földrajzi és térképészeti eredményeit. Az Ernst Hofmann (1801–1871) ezredes vezetésével 1847–1848-ban megvalósított északi-uráli expedíció számára a Reguly-térkép nem csupán a terepi tájékozódást segítette, hanem a saját térképük összeállításához is nagyban hozzájárult. Reguly földrajzi anyagait ugyancsak nagy eredményességgel használta Peter Köppen (1793–1864) akadémikus az Európai-Oroszország 1851-ben megjelent néprajzi térképének megalkotásához. A szerző az észak-uráli területekre nézve Regulytól vette át a topográfiai információkat és az ottani népek lakóterületét jelző határokat. Vlagyimir Iszlavin (1818–1895) etnográfus, a cári földművelésügyi minisztérium tisztviselője a szamojédek életét bemutató könyvéhez mellékelte térképen a tundra keleti oldalát – a magyar utazóval való személyes ismeretségének köszönhetően – Reguly térképe alapján rajzolta meg.

Reguly úttörő uráli térképezése nemcsak kartográfia-történeti szempontból, hanem a nyelvészet és a néprajz oldaláról nézve is komoly tudományos teljesítmény. Térképi munkáinak legfőbb jelentősége a bőséges névanyagukban rejlik: a nyolc terepi vázlat összesen 2279, a kéziratos térkép pedig mintegy 2000 filológiai adatot – földrajzi neveket, magyarázó megírásokat és távolságadatokat – tartalmaz. Reguly térképes névgyűjtése valóságos értékmentő munka, mivel az adatközlői révén a terepi objektumok elnevezéseit sok esetben olyan nyelveken rögzítette, amelyek akkoriban még nem rendelkeztek írásbeliséggel. A nevek csupán szájhagyomány útján terjedtek, így jóval gyorsabban bekerülhettek a köztudatból. Ennél fogva ezek a kartográfiai művek még manapság is rendkívül értékes, első kézből származó források az uráli vidékekhez kapcsolódó filológiai kutatások számára.

Földrajzi és térképészeti érdemeinek elismerését jól mutatja, hogy Reguly nevét napjainkban egy 1711 m magas hegycsúcs is viseli az Urálban.

Felhasznált irodalom. *Gulyás Zoltán*: Reguly Antal térképészeti munkássága. Doktori értekezés (kézirat), ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék, Budapest, 2016; *Szj Enikő* (szerk.): Reguly és a tudomány „zománcza”. Életrajzi és kortörténeti adalékok 1. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2013; *Borbély Andor*: Reguly Antal térképének szerepe az Észak-Ural megismerésében. Földrajzi Közlemények III. (LXXIX.) (1955) 3. sz. 231–242.; *Klinghammer István–Gercsák Gábor*: Reguly Antal észak-uráli térképezése. Magyar Tudomány 2009. 7. sz. 858–865.; *Márton Máttyás*: Reguly Antal és az Északi-Ural térképe. Geodéziai és Kartográfia 2009. 11. sz. 20–30.

Gulyás Zoltán

Kiállítás az Urálban Reguly Antalról

2019-ben emlékezünk Reguly Antal születésének 200. évfordulójára, 2018. december 4-én pedig 175 éve volt annak, hogy átkelve az Urál hegységen Reguly megkezdte manysi tanulmányait. A kerek évfordulók mindig jó alkalmat teremtenek arra, hogy összegezzük tudásunkat, átnézzük, mit is lenne jó még megtudni, valamint felhívjuk a figyelmet egy kutató, egy kutatás, egy esemény fontosságára. Így történt ez most is. Az évfordulók alkalmából sikerült egy évek óta dédelgetett álmot valóra váltanunk: emléket állítanunk Reguly Antalnak manysi terepkutatása helyszínén. Az Ivgyeli Helytörténeti Múzeumban 2018. december 3-án nyílt meg *Az Ivgyeli járás magyar kutatói* című állandó kiállítás, mely a megújult múzeum manysi termében kapott helyet. Az alábbiakban e kiállítás létrejöttének részleteiről és tartalmáról számolunk be.

AZ ELŐZMÉNYEK – VÁNDOR ANNA EXPEDÍCIÓI AZ IVGYELI MANYSIKHOZ

Az Ivgyeli járás magyar kutatói című kiállítás története 2014-ben kezdődött, ám az előzmény jóval régebbi. Az, hogy kimerészkedtem a Hanti–Manysi és a Jamali Nyenyec Autonóm Körzetből – mindkét helyen rengeteg ismerősöm volt, tehát tökéletes biztonságban tudtam magam –, a közelmúltban elhunyt nyelvésznek, Székely Gábornak köszönhető. Olyan lenyűgöző beszámolót tartott a Reguly Társaságban a Szverdlovszk megyéhez tartozó Ivgyeli járásban folytatott terepmunkájáról, hogy tudtam: megvalósítható a régi álmom. Ez pedig azért fűzött az ivgyeli manysikhoz, mert igazából engem akkor már évek óta a „kihalt” nyugati manysik izgattak, az a tény, hogy áttelepültek az Urál keleti oldalára. Mikor? Miért? Mi történt velük ott és mi lett velük itt? És Székely Gábor beszámolójában elhangzott a varázsszó: Bahtyiarov. Ez ugyanaz a név, amit Reguly legfőbb manysi segítője viselt... Az a név, amelyet Munkácsi Bernát, némi tünődéssel a hangjában, perzsa eredetűnek gondolt... Schmidt Éva szerint meg viserei... Hogy kerül egy perzsa név viselője mindentudó nyugati manysiként az Urál keleti oldalára?

Elindultam tehát, sőt, meg is érkeztem Ivgyelbe, és nyomban akkorát estem éjjel 3-kor a jéggé fagyott pályaudvaron, hogy elájultam, elől a jég összetörte az arccsontomat, hátul a huszonkilós hátizsák adta a másikat. De ebből már tudtam, hogy sikeres utam lesz, mint mindig, amikor valami sérülés a kezdet.

A röntgen után jókora kék folttal a szemem alatt egyenest a múzeumba mentem, hiszen a zsebemben volt a megnyugtató orvosi vélemény. Beleszédültem a látványba. Minden addig

tapasztalttól eltérő viseletek, életem első (és utolsó) sámánbotja mellett egy leesett repülőgép pilótaülése sámántrónná alakítva, tenyérnyi fekete-fehér családi fotók – napok alatt is nehezen befogadható új információtömeg a kedves igazgatónő megtisztelő figyelme és lenyűgöző hozzáértése jóvoltából. „Agyonfotóztam” az anyagot, megígértem, hogy elküldöm a képeket (fel is adtam, de sosem érkezett meg), és tudtam, itt még lesz dolgom. Az egyhetes anyaggyűjtést most nem részletezem – pazar volt, így búcsúzáskor már mindhárom Bahtyiarov mámocskának szólított, nekem meg potyogott a könnyem.

Amikor 2014-ben sikerült újra Ivgyelbe eljutnom, a múzeum már öt éve szorongott két ablaktalan szobában a régi épületük többször félbemaradt felújítása miatt, az igazgatónőt alig ismertem meg, annyira megviselték a közbülső történések, viszont napokon keresztül beszélgettünk, egyre nagyobb izgalommal. Most én is meséltem, főként az itt járt magyar kutatókról, hiszen nemcsak Reguly kezdte itt a terepkutatást 1843-ban (a város akkor még nem is létezett, csak Persini jurti, amely ma Ivgyel egyik városnegyede), hanem a nyelvész-etnográfus Munkácsi Bernát és a fizikai antropológus Pápai Károly is. A két utóbbit Vera Bellengyir asszony nem ismerte. Így fogalmazódott meg aztán a helytörténet iránt elkötelezett igazgatónő igénye: legyen kiállítás! Ismerhessék meg a helyiek is azokat a magyarokat, akik elsőként érdeklődtek e hely iránt. Amint véget ér a felújítás... És kaptunk 2x2 métert. Ezt „turbóztuk” fel a visszaköltözésig eltelt további négy évben úgy, hogy a bevezető (vagyis széltében 80 cm) legyen állandó, a három kutatót külön-külön bemutató rész pedig a maradék 120 centin cserélgethető legyen. A többes számmal azt jelzem, hogy nyomban a hazaérkezésem után felkértem Ruttkay-Miklián Esztert társrendezőnek. (V. A.)

A KIÁLLÍTÁS ANYAGA

Meglehetősen nehéz feladat úgy tervezni egy állandó kiállítás részletét, hogy sem az épületet, sem a kiállítás többi részét nem ismerjük – ráadásul témánk: Reguly Antal manysi kutatásai és annak feldolgozása, Munkácsi Bernát és Pápai Károly további gyűjtései jóval tágabbak 2x2 méternél. Sőt, a 2x2 méterről azt sem tudtuk, hogy alapterületként vagy fal-méretként értelmezzük. Mivel frissen felújított épületről volt szó, így próbáltunk modern eszközöket bevetni, de az Ivgyeli Helytörténeti Múzeum nem szeretett volna audiovizuális eszközöket, így ebben az irányban nem tudtuk növelni a megjeleníthető információ mennyiségét. Maradt a klasszikus tablókiállítás lehetősége, lényegre törő szövegezéssel.

Hosszas töprengés után, annak tudatában, hogy csak sík falfelületben gondolkodhatunk, négy molinót készítettünk. Az első bevezető, összegző szöveg és térkép a három kutató útról, életrajzokkal, portrékkal. A térképet dr. Gulyás Zoltán készítette, aki Reguly Antal térképészeti munkásságának szakértője. A további három molinó egyesével mutatja be a három kutató útját és tevékenységét. A Reguly-anyagot Ruttkay-Miklián Eszter, Munkácsi és Pápai anyagát Vándor Anna állította össze. Ezenkívül kikerült Reguly Antal Észak-Urál-térképének másolata, Pápai Károly antropológiai méréseinek anyaga füzetformában, Munkácsi szótári előkészületének kéziratából a *jávorszarvas* jelentésű idézetcsoport, valamint egy társasjáték Reguly Antal szibériai gyűjtőútról.

Az Ivgyeli Helytörténeti Múzeum kétszintes gerendaépület, melynek a földszintjén található a kiállítási helyiségek. Ezek egymásba nyíló termek, melyeken körbehaladunk az épületen. Külön terem szól a helyi manysik kultúrájáról. A terem egyik falát hatalmas tájfotó borítja, előtte lábaskamra és sátor imitációja, tárgyakkal. A többi falon archív fotók és tárgyak szemléltetik a lozvai manysik életét (a manysik és hantik néprajzi csoportjai lakóhelyük fő folyójáról – jelen esetben a Lozva folyóról – kapják nevüket). A tájfotóval

szemben lévő falat a múzeum teljes egészében átengedte az általunk összeállított anyagnak, amely – aggályainkra rácsafolva – szerves egészé állt össze a már meglévő anyaggal.

A kiállítás fő célja az volt, hogy a helyi lakosság megismerhesse a náluk (őseiknél) járt magyar kutatók munkásságát és gyűjtéseit, így a válogatás során a helyi adatok (települések, családnevek, személyek) kapták a prioritást. Az életrajzok rövid bemutatása mellett ez Reguly Antal esetében az ivgyeli területen eltöltött idő naplójegyzeteit jelentette, Munkácsi Bernát esetében a Reguly-hagyaték feldolgozásában segítséget nyújtó manysikat, Pápai Károly esetében pedig a fizikai antropológiai mérések alanyait. A tablókön a szöveges anyagok mellett portrék is szerepelnek, valamint fényképeket mutatunk be a kéziratos anyagokról és a tárgygyűjtésről is. (R-M. E.)

A KIÁLLÍTÁS MEGNYITÁSA

2018. december 2-án hajnalban értem Ivgyelbe, ahol a múzeum munkatársai az előre megküldött adatok alapján precízen előkészültek a kiállítás fogadására, így aznap el is készültünk vele. A december 3-i megnyitó szervezése azonban kicsit hiányos volt, hiszen éppen a számunkra fontos célközönség – a lozvai manysik – nem értesültek a hónapokkal korábban megtervezett eseményről. A kiállítás tervének megszületése óta, a felújítás után igazgatóváltás is volt az intézményben, ez okozhatta ezt a problémát. Kérésemre az új igazgató, Jelena Hohlova azonban megpróbálta megoldani a problémát, így végül a kiállítás első látogatója a legendás Alekszandra Vasziljevna Anyamova lett (első férje egy fiatalon elhunyt Bahtyiarov volt), második házasságából született fiával, Valerijjal és leányával, Ányával. Bár a megnyitóra nem tudtak eljönni, a felszerelés délutánján megjelentek a múzeumban. A megnyitóra pedig meghívásomra eljött a közeli (de jelenleg más járáshoz tartozó) Vszevolodo-Blagodatszkójéból – ahol Reguly annak idején megszállt – az önkormányzat vezetője és a múzeum igazgatónöje is.

Noha magam nem jártam korábban Ivgyelben, az Anyamov családdal, élén Sura nénivel már találkoztam. 1999 augusztusában volt az a történelmi pillanat, amikor a Hanti-Manysi Autonóm Körzet hanti és manysi szervezetei meghívták a Szverdlovszki területhez tartozó lozvai manysik képviselőjét egy hanti-manszijszki rendezvényre. Jellemző volt a helyzetre, hogy a hanti és manysi résztvevők között Schmidt Éva tudott tolmácsolni – ő volt az, aki mindkét nyelvet beszélte.

Rutkay-Miklán Eszter Alekszandra Anyamovával és családjával a kiállítási tablók előtt

Az Anyamov család központi szerepet játszott az utóbbi időben az ott járt magyar (és nem magyar) kutatók munkájában is, Székely Gábor értékes nyelvi, Vándor Anna néprajzi adatokat gyűjtött tőlük. Az ivgyeli múzeumban is a tárgyak és a fotók jelentős része – mint ez ottjártukkor kiderült – tőlük származik, több kiállított viseleti darab például Sura néni keze munkája, az egyik kiállított fotón pedig Ánya lányával együtt látható.

*Ruttkay-Miklián Eszter
a megnyitón a manyisi gyerekekkel*

*Manyisi gyerekek
a Reguly-társasjátékkal játszanak*

A kiállítás megnyitóján a számomra legkedvesebb vendégek a lozvai manyisi gyerekek voltak, akik az Ivgyel melletti Polunocsnojében lévő bentlakásos iskolában tanulnak. Az utóbbi 1–2 évben Hanti-Manszijszkból Gyina Vasziljevna Geraszimova jár hozzájuk a manyisi nyelvet oktatni, helyi tanerő nincs. A gyerekek között a Regulyval foglalkozók számára oly kedves Bahtyiarov és Jurkina nevek is előfordultak, így az ő figyelmüket külön felhívtam a budapesti Néprajzi Múzeumban őrzött, Reguly által gyűjtött tárgyakra, amelyet őseik készítettek. Jó felvezetés volt a kiállítás előtt a gyerekek számára a zirci Reguly Antal Múzeum társasjátéka, mely Reguly Antal Észak-Urál-térképét használva alapul mutatja be a kutató útját. A gyerekek rajzokkal és kézimunkákkal készültek a megnyitóra – rajzaik a Reguly Antal Múzeumba kerültek.

A megnyitón Vera Bellengyir, a kezdeményező igazgató asszony is szót kapott, ezzel zárva a többéves álmódosítás-tervezés munkáját. (R-M. E.)

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ahhoz, hogy ez a kiállítás létrejöhessen, szükséges volt az Ivgyeli Helytörténeti Múzeum kitartó érdeklődése a magyar kutatók iránt. A kiállítás anyagába a Néprajzi Múzeumból, az MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményéből, a Zsidó Múzeum gyűjteményéből, továbbá Vándor Zsuzsa jóvoltából a Munkácsi-hagyatéknak a családnál maradt részéből kerültek fotómásolatok. A kivitelezést a Reguly Antal Múzeum és Népi Kézműves Alkotóház és a Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete finanszírozta, a helyszínre juttatást (Ruttkay-Miklián Eszter kiutazását) is ez utóbbi szervezet, valamint a Klebelsberg Kunó-ösztöndíj tette lehetővé. A térképészeti munka Gulyás Zoltán, a grafikai kivitelezés Kaszás Eszter munkája. Ezúton is köszönjük mindannyiuk segítségét!

Ruttkay-Miklián Eszter–Vándor Anna